

tema

”Omskärelse är sött”

Mat, kropp, och kvinnlig omskärelse i Kairo.

Maria Malmström

Artikeln diskuterar varför mat, framför allt mjuk, len och söt mat, bland arbetarklassen (*baladi*) i Kairo, har en sådan oerhörd symbolisk laddning och vidare dess täta relation till genus, kropp och kvinnlig omskärelse. Genom dagligt tal om mat och genom beredning av mat lär sig flickorna hur en ideal kvinnokropp skall se ut, hur de skall vara och vad som förväntas av dem rörande moraliskt uppförande. Kvinnlig omskärelse ingår som en naturlig och självklar del i skapandet av kvinnlighet, och när kvinnorna underförstått talar om kvinnlig omskärelse i vardagen nöts det rätta sättet att vara kvinna på kontinuerligt in.

Maria Malmström är doktorand i socialantropologi och titeln på hennes avhandlingsprojekt är *Gendered Bodies and the Politics of Female Circumcision among the Baladi of Egypt*. Kontakt: Maria Malmström, Socialantropologiska institutionen, Göteborgs universitet. Tel 031-773 54 97, maria.malmstrom@sant.gu.se

Koskosi (min couscous), hör jag i mitt öra. Nära. Jag har nyligen lärt mig att titta rakt fram och inte möta mäns blickar när jag vandrar ute på gatan, men jag kan inte undvika att lägga märke till den medelålders man som viskar couscous tätt nära mitt öra när han passerar mig. Med snabba steg korsar jag gatan i ett

myller av bilar jämte en strid ström av förbipasserande. Ljudmattan är mättad. Jag befinner mig i de centrala delarna av ”ljudets huvudstad”: Kairo. Ordet couscous hänger kvar, sticker ut från larmet. Varför viskar en främmande man ”min couscous” i mitt öra?

Introduktion

Mat fanns alltid där, både i tanke och i handling, bland de kvinnor som jag dagligen mötte under mitt fältarbete i Kairo mellan 2002 och 2003. I de många och långa möten i vardagen som jag deltog i var samtalen om mat med dess ordspråk och metaforer, matlagningen samt ätandet centrala. Jag förstod tidigt att matlagning och tal om mat var mycket tätt förknippat med att bli och att vara kvinna bland arbetarklassens kvinnor i Kairo. I denna artikel vill jag diskutera hur mat och genus¹ hör samman, och på vilket sätt dessa är sammanknutna med kvinnlig omskärelse². Jag har i mitt forskningsfält fokuserat på människor som själva kallar sig för *baladi* (land) eller *shaabi* (folk) i Kairo, begrepp som enklast översätts till en urban arbetarklass med rötter från landsbygden.

Kvinnlig omskärelse i egyptisk kontext

I Egypten omskärs 97 procent (El-Zanaty et al 1996) av kvinnorna, vilket ofta sker när de är omkring nio år. Praktiken är således inte klassbunden, däremot finns det en skillnad i utförande mellan stad och landsbygd. I de urbana områdena sker de flesta ingreppen i dag på medicinska privatkliniker, medan det på landsbygden fortfarande är traditionella barnmorskor (*dayor*) som utför ingreppen. I Egypten är den vanligaste formen av kvinnlig omskärelse klitoridektomi, det vill säga excision av klitoris tillsammans med hela eller delar av de inre blygdläpparna. Det finns en tendens att ingreppet är mer omfattande³ längre söderut bland nubier och övrig befolkning.

Kvinnlig omskärelse har uppmärks-

sammats och debatterats under de senaste två decennierna både i Afrika och i övriga världen. I Egypten har praktiken sedan tidigt nittiotal blivit kraftfullt politiserad, vilket är kopplat till både inhemska processer och utländska interventioner. Olika aktörer, till exempel nationella och internationella frivillighetsorganisationer arbetar för ett upphörande av kvinnlig omskärelse inom ramen för jämställdhet och mänskliga rättigheter. Politiseringen av kvinnlig omskärelse utmanar dess utförande och innebär för *baladi*.

I Väst har diskussionen ofta förts i strikt moraliserande termer och med ett visst mått av sensationalism, utan hänsyn till sociala och kulturella aspekter hos respektive grupp. Den dominerande västerländska diskursen kring omskärelse har entydigt fokuserats på sexualitet, medan innebörden av omskärelse i den afrikanska kontexten är betydligt mer mångfacetterad (Parker 1995). Det finns inte bara en utan många olika betydelser av kvinnlig omskärelse eftersom människors tanke- och förklaringsmodeller skiljer sig åt såväl mellan som inom samhällen. Generation, klass, genusordning och etnisk tillhörighet är här viktiga faktorer (cf. Dellenborg 2004; Kasamali 1998; Talle 1987).

Betydelsen av kvinnlig omskärelse bland arbetarklassen i Kairo är mycket olik den västerländska gängse uppfattningen om praktiken, där omskärelse innebär stymning av friska kroppsdelar, vars underliggande syfte är patriarkal kontroll över kvinnors kropp och sexualitet. För de människor som jag mött i Egypten, med undantag av de unga kvinnor som var kritiska till prak-

tema

tiken, är kvinnlig omskärelse en för dem nödvändig och naturlig del av livscykel. Praktiken är ett led i omvandlingen från barn till vuxen kvinna och en förberedelse för att kunna gifta sig och bli mor.

Bland *baladi*, uppfattas kvinnor och män som skapade av Gud till att bli så olika och komplementära som möjligt. Denna skillnad accentueras ytterligare med hjälp av praktiken med kvinnlig omskärelse. Kvinnokroppen blir med hjälp av omskärelsen av med de ”manliga” utstickande delarna (cf. Popenoe 2004). En av de äldre kvinnorna jag ofta samtalade med, Um Muhammed⁴, och andra kvinnor som jag mötte underströk att de skulle se ut som män om de inte tog bort de ”tre sakerna”, det vill säga klitoris och de inre blygdläpparna (cf. Boddy 1989).

Hur en flicka blir en kvinna

Vissa begrepp som ständigt återkommer i kvinnornas konversationer eller i formuleringar i vardagen på temat mat är ren, oren, mjuk och söt. Kvinnorna uttryckte att deras mat, till skillnad mot färdigköpt mat eller mat serverad på restauranger och snabbmatstånd, var ren (*nedeef*). Köpt mat och halvfabrikat uppfattas tillhöra utsidan (gatan) och det maskulina medan lagad mat relateras till den ideala kvinnliga och feminina insidan (hemmet)⁵.

Ordet söt (*hilwa*) liksom honung (*asal*) är mycket vanliga komplimanger för att uttrycka att en flicka eller kvinna är vacker eller bra på någonting. Um Muhammed använde till och med benämningen honung för att beskriva det kvinnliga könets utseende och egenskaper: ”När en kvinna föder ett barn är

hålet mycket stort, men efteråt så sluts hålet igen. Precis som när du tar en sked med honung från honungsurken, honungen kommer att sluta sig igen. Vaginan är som honung”. Termen söt brukas i samtal om praktiken kvinnlig omskärelse. Um Muhammed betonade ofta att: ”*Tahara hilwa* [Omskärelse är sött]”. Söt mat används även i samband med modifiering av kvinnokroppen. Socker som kokas tillsammans med lime och vatten utgör en pasta som kvinnorna använder för borttagning av allt hår på kroppen⁶, företrädesvis på gifta kvinnor (cf. Abdel Salam 1998). Denna pasta kallas för sötsak (*halawa*), vilket även är det namn som används för att benämna goda bakverk. Ytan av en vuxen gift kvinnas kropp skall vara totalt hårlös och slät, förutom ögonbryn och huvudhår, eftersom den ideala feminina huden bör vara ren, len och mjuk (*naa'im*).

En vuxen gift kvinna som har kvar all kroppsbehåring anses som oren och ful, rentav vämjelig. En sådan kvinna ser snarare ut som en man, underströk kvinnorna. Flertalet av kvinnorna medgav att behandlingen med den söta pastan tillfogade dem mycket smärta men att den likväl var nödvändig. Um Muhammed menade att kvinnor måste stå ut med smärtan eftersom pastan *halawa* gör kvinnor rena och mycket söta. En kvinna som har en hud mjuk som en babys får en ren kropp. Ordet ren har även betydelsen mjuk, ”mjuk och ren är samma sak”. Kvinnorna, både unga och äldre, sade ofta att kvinnlig omskärelse praktiseras i Egypten för att flickorna skall bli rena. Um Muhammed betonade att samma slags renhet uppnås vid kvinnlig omskärelse som vid hårbort-

tagning av kroppens yta. Terminologin för kvinnlig omskärelse i Egypten är för övrigt *tahara*, vilket ordagrant betyder renande, det vill säga religiöst ren, men som här också skall förstås som ”ren och mjuk som en kvinna skall vara”.

Männen hos *baladi* skall definitivt inte ha en mjuk hud. Med hjälp av rakhyvel borttas hår från ansikte, armhålor och underliv, vilket mycket snart ger ett stubbigt och därmed ett ”manligt” utseende. Rakhyveln uppfattas för kvinnorna som ett fullkomligt otänkbart redskap att använda vid hårborttagning (cf. Boddy 1989), då kvinnors hud hela tiden bör vara mjuk och len⁷. Men gränslinjerna för godtagbara kvinno- och manskroppar skiljer sig åt i den egyptiska kontexten då det inte bara är ytan av kroppen som skall vara slät och mjuk; även de inre delarna av kvinnokönet innefattas inom denna diskurs.

De egyptiska flickorna hos *baladi* umgås dagligen med sina mödrar och andra äldre kvinnor inom och utom hushållet. Många kvinnor, både äldre och yngre, framhöll att matlagning är något en egyptisk kvinna måste kunna. Um Muhammed beskrev den nära relationen mellan mat och kvinnor på följande vis: ”Ingen kvinna utan mat. Hon är ingenting utan mat. Ingen kvinna kan vara en kvinna utan matlagning”.

Tidigt förväntas flickorna att lära sig att utföra beredning av mat, men väntas även ha kompetens att tala om mat och själva bli som vällagad söt och len mat. Genom dagligt tal om mat och genom beredning av mat lär sig arbetarklassens flickor i Kairo hur en ideal kvinnokropp skall se ut, hur de skall vara och vad som förväntas av dem rörande moraliskt

uppförande. En egyptisk kvinna bör vara slät, mjuk och söt både till det yttre och till det inre: både hennes kropp och hennes sätt att vara, vilket återkommer i skönhetsideal och i förväntningar på henne som feminin person.

Genom vardagens samtal om mat, framför allt söt och len mat, förkroppsligas ett ideal på ett varaktigt sätt. Ord som mjukhet eller sötma upprepas på olika sätt genom tal och praktik, ord vars innebörd anses vara något som är både vackert och önskvärt. För att kunna uppnå det mjuka, söta, släta och moraliska idealet, och bereda flickan från en ”rå till lagad” (cf. Lévi-Strauss 1969) kvinna, är det nödvändigt att flickan omskärs, precis som hon kontinuerligt skall genomgå praktiken med hårborttagning.

Vad som i själva verket sker när kvinnorna talar om och bereder mat i vardagslivet är att det pågår ett implicit samtal om kvinnlig omskärelse. Kvinnlig omskärelse ingår som en naturlig och självklar del i skapandet av kvinnlighet⁸, och när kvinnorna underförstått talar om kvinnlig omskärelse i vardagen nöts det rätta sättet att vara kvinna på kontinuerligt in. Här finner vi en kultivering av kroppen i dagliga aktiviteter och en inkorporering av värderingar genom kroppsliga praktiker som påminner om vad sociologen Pierre Bourdieu kallar för habitus (Bourdieu and Nice 1977; Bourdieu 1990; Jenkins 1992).

Det söta, mjuka och släta idealet

Couscous är en maträtt i Egypten som genom sin tvetydighet och form har en speciell roll i de kulturella konstruktionerna av kvinnligt och manligt. Det tar lång tid att bereda hemlagad couscous till den form och smak som önskas; att bli söt, len och mjuk, precis som det tar lång tid att omvandla en flicka till en kvinna. Genom att berätta om en dag hemma hos Um Muhammed vill jag ge ett exempel på hur genus skapas dagligen och hur kvinnlig omskärelse blir en del i strävan efter att nå det mjuka, släta och moraliska idealet.

När vi knackar på dörren, min assistent Abir och jag, så hör vi ett mullrande inifrån lägenheten, nästan som ljudet från en dammsugare. Abu Muhammed⁹ öppnar dörren och han välkomnar oss med den muslimska hälsningen *Īs-salaamu 'aleekum* (fred vare med er) och naturligtvis svarar vi: *Wi 'aleekum is-saalam* (Och fred vare med er). Inifrån lägenheten väller det ut rök och vi kan nu se att två stora kastruller vila på två små gasspisar i rummet, vars innehåll kokar, puttrar och ångar. Um Muhammed kokar couscous i stora kvantiteter idag, för att kunna ge som *moulid*¹⁰ gåva till sina nära grannar och vänner.

Um Muhammed sitter på golvet i rummet intill; hennes ansikte droppar av svett. Hon är klädd i en uppknäppt, mjuk *gallebuya* (traditionell löst sittande klänning) med underklänningen tydligt framträdande under. Hon har en matchande sjal, knuten på egyptiskt bondskt vis, vilken kompletterar hennes vardagsklädsel. Um Muhammed är en stor och kraftig kvinna och för mig förefaller

hon mycket äldre än vad hon egentligen är. Um Muhammed har ett stort generöst och varmt leende, men inte längre några framtänder, varken nere eller uppe.

Arbetet i det mycket varma rummet har karaktärsdrag av en liten industri. Um Muhammed arbetar tillsammans med en av döttrarna till sin make och hans andra fru. Kvinnorna håller upp couscousen, som tidigare ångats över kokande vatten, omsluten av Abu Muhammeds avlagda, tunnslitna, vita turban. Vi välkomnas genast att hjälpa till med tillagningen av couscous, så vi tvättar händerna och slår oss ner på golvet tillsammans. Den ångade couscousen är nu placerad på en stor cirkulär bricka för att kunna svalna snabbare.

Efter en stund är det dags att hälla en del av couscousen igenom ett durkslag. Um Muhammed manar oss att arbeta snabbare. Därefter börjar hon knåda couscousen genom durkslaget så att finare partiklar utvecklas. Efter denna process är det åter dags att ånga couscousen. Proceduren upprepas tre gånger. Um Muhammed poängterar vikten av detta komplicerade tillvägagångssätt. Hon menar att det är nödvändigt för att kunna transformera couscousen till en mjuk och len maträtt. Efter att couscousen blivit ångad en tredje och sista gång, tillsätter Um Muhammed en stor del hemlagat smör (*simna baladi*). Couscousen är nu färdig, skinande fet och i en perfekt form: mjuk och len. Um Muhammed tittar upp på mig, lika varm och ångande som den färdiga couscousen, och hon säger till mig med pliriga svarta ögon: ”Om du gör omskärelse [*tahara*; renande], så kommer du att bli ren, precis som när du gör sötsaker. Det är

samma sak. Du blir som grädde. Fet och söt och mjuk¹¹, precis som couscous”.

Genom dagligt tal och handlingar som har med mat att göra, i synnerhet söt, len och mjuk mat såsom couscous specifikt, bekräftas kvinnlig omskärelse som något önskvärt, men också som något vardagligt och trivialt.

Dubbelbottnad couscous

I Egypten har alla vetskap om den tve-tydiga betydelsen av ordet *couscous*. Om män är närvarande föredrar flickor och kvinnor att använda ordet *maftool*¹² istället för *couscous* när de talar om maten. Jag förstod så småningom att en betydelse av *couscous* närmast är ordet ”fitta” på svenska. Det vanligaste slangordet för vuxna kvinnors vagina är *koskos* (*couscous*), medan flickors vagina istället benämns *tota*. Men betydelsen av *couscous* innebär inte enbart ett nedsättande könsligt begrepp, utan är också ett uttryck för det moraliskt riktiga sättet att vara kvinna. *Couscous* representerar, genom sin form, sötma och lenhet, det kultiverade, kvinnliga könet, den feminina kroppen samt ”riktig kvinnlighet”, och har följaktligen en mycket stark symbolisk laddning.

Jag har i denna artikel diskuterat hur mat och kvinnlig omskärelse bland arbetarklassen i Kairo ses som naturliga och självklara beredningsprocesser, där omskärelsen omvandlar den neutrala barnkroppen till en kvinnlig vuxenkropp som blir slät på samma sätt som fet, väl- lagad *couscous*. Genom dagligt tal och handlingar som har med mat att göra, i synnerhet söt, len och mjuk mat såsom *couscous*, bekräftas kvinnlig omskärelse som något önskvärt, men också som något vardagligt och trivialt. Den man som viskade *koskosi* till mig gjorde ett ekivokt närmande med hjälp av ett tve-tydigt ord; en maträtt, ett könsord, men även ett uttryck för ett upphöjt kvinno-ideal bland arbetarklassen i Kairo.

Referenser

- Abd el Salam, S. (1998). *Female Sexuality and the Discourse of Power. The Case of Egypt*. Cairo, The American University in Cairo.
- Ambjörnsson, F. (2004). *I en Klass för sig : Genus, Klass och Sexualitet bland Gymnasietjejer*. Stockholm, Ordfront.
- Boddy, J. P. (1989). *Wombs and Alien spirits : Women, Men, and the Zar cult in Northern Sudan*. Madison, University of Wisconsin Press.
- Bourdieu, P. (1990). *The Logic of Practice*. Cambridge, Polity.
- Bourdieu, P. and R. Nice (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge, Cambridge Univ. Press.
- Dellenborg, L. (2004). *A Reflection on the Cultural Meanings of Female Circumcision. Experiences from Fieldwork in Casamance, Southern Senegal*, in Arnfred S. (ed.), *Re-thinking Sexualities in Africa*. Uppsala, Nordiska Afrikainstitutet.
- El-Zanaty, F. et al (1996). *Egypt Demographic and Health Survey 1995*. Calverton, National Population Council (Arab Republic of Egypt) and Macro International, Inc.
- Jenkins, R. (1992). *Pierre Bourdieu*. London, Routledge.
- Kassamali, N. J. (1998). *When Modernity Confronts Traditional Practices: Female Genital Cutting in Northeast Africa*, in Bodman H. L. & Tohidi, N. Boulder (eds.), *Women in Muslim Societies. Diversity within Unity*. London, Lynne Rienner Publishers.
- Lévi-Strauss, C. (1969). *The Raw and the Cooked : Introduction to a Science of Mythology*. New York, Harper & Row.
- Parker, M. (1995). *Rethinking Female Circumcision, in Africa* 65 (4).
- Popenoe, R. (2004). *Feeding Desire : Fatness, Beauty, and Sexuality among a Saharan People*. London, Routledge.
- Talle, A. (1987). *Kvinnlig Könsstympning: Ett Sätt att Skapa Kvinnor och Män*, i Kulick D. (red.), *Från Kön till Genus*. Borås, Carlssons Bokförlag.

Noter

- 1 Genus är den socialt formade relationen mellan kvinnor och män och hur manlighet och kvinnlighet definieras kulturellt: vad som är manligt och kvinnligt på olika nivåer i samhället är alltså föränderligt i tid och rum.
- 2 Det är för mig angeläget att använda begrepp som är människors egna och begreppet kvinnlig omskärelse ligger närmare aktörens synsätt. I Sverige använder vi begreppet kvinnlig könsstympning, vilket sedan tidigt 80-tal, är det internationellt accepterade begreppet, hos internationella organisationer och aktivister. Dock är begreppet problematiskt eftersom det är mycket värdeladdat och kan uppfattas som grovt förolämpande. Omskurna kvinnor uppfattar sig oftast inte som stympade, och ser sannolikt inte heller sin familj som stympare. Termen kvinnlig könsstympning fångar inte heller in de många olika former som utövas, som kan innebära allt från en prickning av klitoris till infibulation.
- 3 Bortskärande av delar eller alla externa genitalier (klitoris, de inre blygdläpparna och delar av de yttre blygdläpparna). Ingreppet avslutas med infibulation, det vill säga vagina stängs och en liten öppning av varierande storlek lämnas kvar, där urin och menstruation kan passera.
- 4 Namnet betyder mamma till Muhammed och är en hedrande titel.
- 5 Öppen och stängd är teman som i Egypten, liksom i Sudan och Niger, är tätt sammanflätade med uppfattningar kring skapande av feminina och maskulina genuspositioner (cf. Boddy 1989; cf. Popenoe 2004).
- 6 Till ansiktet använder kvinnorna en speciell hårborttagningsteknik med hjälp av sytråd (fatla).
- 7 Jag känner igen vissa särskiljande praktiker från socialantropologen Fanny Ambjörnssons forskning om genus, klass och sexualitet bland svenska gymnasie tjejer. Hon uppmärksammar kroppens centrala betydelse i urskiljandet av män och kvinnor och hanteringen av kroppar såsom borttagning av hår, liksom de starka känslor och reaktioner som håret väcker (Ambjörnsson 2004).
- 8 En fruktbar parallell kan göras med antropologen Rebecca Popenoes forskning om fetma, skönhet och sexualitet bland Azawagh kvinnor i Niger. Bland dessa kvinnor används maten till att omvandla kvinnokroppen till att bli så fet som möjligt, då det feminina idealet inom denna kontext är extrem fetma (Popenoe 2004).
- 9 Namnet betyder pappa till Muhammed.
- 10 Moulid betyder folkfestival, där födelsedagen för ett helgon firas i syfte att nå välsignelse.
- 11 Söt och mjuk är ord som ständigt användes av kvinnorna för att beskriva perfekt lagad couscous.
- 12 Arabiska ordet för couscous i Mellan Östern, vilket ordagrant betyder ”att göra något runt”.

Summary in English

In this article I examine food and its strong symbolic charge in relation to gender, body and female circumcision among the popular classes (baladi) in Cairo. In the Egyptian context, the practice of female circumcision is an integral part in the making of femininity. Early during fieldwork, I grasped that the 'making' of food and the dialogues on this theme are also very closely associated with becoming and being a woman. Through daily practices and conversations about food, especially sweet, smooth and soft food, female circumcision is confirmed as something inevitable and important, but also as something trivial and given.

Keywords: anthropology, gender, female circumcision, body, identity, Egypt.